

Що керує нашим життям: доля чи випадок? Чи здатна людина бути вільною та незалежною, чи все вже давно вирішено, а наш вибір нічого не важить? Хорватію збурило резонансне вбивство десяти людей часів сербо-хорватської війни, але влада не послідує за шукати винних, хоче спустити все на гальмах. Тюдор Франко, колись професор філософії, а нині дивануватий пенсіонер, починає власне розслідування, маючи для цього свої мотиви. Знайшовши п'ятьох свідків скоєного, Тюдор навпOMAщки шукає злочинця, але вбивця поки що на крок попереду. Динамічна, захоплива розповідь, яка тримає в напрузі до останнього рядка. Чи буде зло покаране?..

ISBN 978-617-614-158-7

9 786176 141587

ІВO БРЕШАН
АЗАРТНІ ІГРИ З ДОЛЕЮ

ІВO БРЕШАН
АЗАРТНІ ІГРИ З ДОЛЕЮ

Іво Брешан

Азартні ігри з долею

Переклад з хорватської Ірини Маркової

Чернівці – 2017

ББК 84(4Хор)6-Брешан-44
Б 87

Брешан, Іво
Азартні ігри з долею. Роман / Іво Брешан ; переклад з хорватської Ірини Маркової. – Чернівці : Книги – XXI, 2017. – 176 с.

ISBN 978-617-614-141-9

Іво Брешан (народився 1936 року) – культовий хорватський прозаїк та драматург. Його твори перекладено багатьма мовами світу. В Україні друкується вперше.

«Азартні ігри з долею» не пишуться у канони банального детективу чи трилеру, бо за історією про пошук вбивці криється кохання, випробуване сумнівами, болем, війною, часом; міцна чоловіча дружба, психологічний конфлікт бажаного і дійсного та боротьба головного героя у пошуках себе у повоєнному світі.

Ця трагічно-проста історія не читається похапцем у транспорті, адже стежачи за розмовами героїв про долю, гру, життя та смерть, спостерігаючи за перебігом подій, ви захочете повертатись на сторінки книги знову і знову.

ББК 84(4Хор)6-Брешан-44

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
Republic
of Croatia
Ministry
of Culture

Видання здійснене за підтримки
Міністерства культури Республіки
Хорватія, м. Загреб

Усі права застережено. Відтворювати будь-яку частину цього видання у будь-якій формі та в будь-який спосіб, у тому числі електронно, без письмової згоди правовласників заборонено.

© IVO BREŠAN
KOČKANJE SA SUDBINOM
Originally published in Croatian by
Nakladni zavod Matice hrvatske,
Zagreb, 2002, Croatia

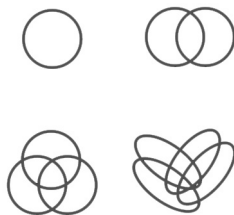
ISBN 978-617-614-141-9

Усі права застережено

© Книги – XXI, видання українською мовою, 2017
© Ірина Маркова, переклад, 2017
© Анна Стьопіна, обкладинка, 2017

Іво Брешан

Азартні ігри з долею

Розділ 1

Серафін Ретель сидів перед кав'ярнею в Дубровнику і, попиваючи свій четвертий келишок коньяку, врешті дочитав статтю в «Опсерваторі» й замислився.

Текст був дуже пізнавальний, там йшлося про те, як група хорватських громадян скоїла військовий злочин у місті Пакрац¹ десь на початку весни 1993 року, коли лінія фронту опинилась зовсім близько до міста. Вони, мовляв, згідно з реєстром, який хтось склав, повитягали зі сховків і приватних квартир десять цивільних громадян, сімох сербів та трьох хорватів, колишніх комуністів, відвели їх кудись за місто і знищили. Свідки події, а їх було п'ятеро, і їхні імена були приховані за ініціалами, впізнали лише одного зі злочинців, і то тільки того, хто керував усією операцією, тому що інші крилися під каптурами, які повністю приховали їхні обличчя. Описували його як молоду людину середнього зросту, виразно худорляву, зі спитим обличчям, з вилицями, що виразно випинались, густим чорним волоссям, яке сягало його плечей, тому він мусив зав'язувати його у хвіст. Перебував у Пакраці він недовго. Ніхто не знав ні звідки він прибув, ні куди зник після того, ані яке ім'я він мав насправді; знали його лише за прізвиськом Дуда. Оскільки тепер, після того, як міжнародна спільнота змусила Хорватію переглянути всі державні злочини,

то сім'ї жертв пред'явили скаргу та вимагали ордера на арешт того Дуди. Шанс на те, що його розшукають, дорівнює майже нулеві. У новинах промайнула лише одна його чорно-біла фотографія, на якій його обличчя було забруднене чорними плямами так, що ледве можна було його розрізнити, а досьє на нього в Міністерстві оборони Республіки Хорватії та колишнього військового керівництва його бригади просто зникли. Залишається лише шанс, що хтось із тих свідків випадково на нього натрапить чи він сам з'явиться і сяде на лаву підсудних.

Перша думка, яка сяйнула Ретелеві після того, як він прочитав статтю, була така: припустімо, що людина є частиною одного міцного ланцюга, надійно закріплена між двома його кінцями, і лише через одну якусь людську дію ланцюг невинно рухається від початку до кінця, після того людина не може бути відповідальною за наслідки, які виникнуть, коли увесь ланцюг випростає усе, що на ньому нанизане, бо не має права про те навіть на мить задумуватись, не кажучи вже про те, щоб якось на те впливати. То є просто-напросто щось набагато сильніше за людину, щось, що має лиш одну назву – доля.

Несподівано він побачив на Страдуні² професора Франка Тюдора, який уже був на пенсії. Роздумуючи про долю, він згадав заняття в середній школі, а потім античних філософів-стоїків, які для нього були улюбленою темою: про Зенона з Кітіона³, Клеанфа⁴, Хрісіппа⁵, Посідонія⁶, Сенеку⁷; зберіг у пам'яті ті імена, що їх усі мусили знати. Незважаючи на те, що колись Ретель не все розумів, все те, однак, залишилось в його пам'яті: *за стоїками⁸, зі світом та усім, що є в ньому, трапляється те, що передбачено долею. Тому все, що з нами коїться, є тим, що нам було наперед призначено, і ніхто не має можливості від того втекти. А випадковостей просто не існує.* Так принаймні він це розумів.

Судячи з усього, здавалося, що й сам Франко, як вічний мачо і закоренілий парубок, жив за тим принципом. Був бездіяльний та пасивний до всього, що довкола нього відбувалося, не змінював своїх звичок ні за яких обставин, завжди наперед смиренний – принаймні, так здавалося – з усім, що приготувала йому доля. Щодня, зранку і ввечері, після картярських сеансів, які для нього, коли вийшов на пенсію, залишилися єдиним заняттям, він прямував Страдуном, а далі через Піле⁹ до парку Градац¹⁰, а далі якимись лише йому відомими шляхами йшов на Боніново¹¹, звідти вертався на Страдун і сидів якийсь час перед міською кав'ярнею, попиваючи свої дві або три філіжанки кави. Чинив те систематично, і в дощ, і в сонце, в найгарячішу спеку і в найхолоднішу зиму, і навіть не відступився від того під час війни, коли місто було закидане артилерійськими снарядами та бомбами, наче його зовсім не обходило, що якийсь із боєприпасів може зачепити і його. Тоді по місту не видно було живої душі, проте він не скасовував своєї прогулянки, що б не сталося. Коли не було нікого, хто б міг його обслужити в кав'ярні, він носив з собою термоса, і сам собі прислужував. Містом розходилась луна від вибухів та звуків пострілів, біля нього падали осколки від снарядів і черепиця з дахів, а він пив свою каву, ніби навколо нічого не відбувалося. Хай там як він не хотів допустити, щоб фатальна мить як-небудь вплинула на його спосіб життя. Можливо, він міркував так: якщо йому на роду написано загинути, то він загине, а якщо ні, то він продовжить свою путь і надалі.

«Це він, напевно, вертається зі своєї прогулянки, тож зараз сяде перед кав'ярнею», – подумав Ретель. І справді, професор Тюдор сів, навіть не озирнувшись на Серафіна, за два столи далі від нього. Після деяких роздумів, Ретель вирішив розпочати з ним розмову, не лише для того, щоб розплутати таємницю його дивної поведінки в цей час, як заради того, щоб обговорити

питання долі, яке його й досі дуже цікавило. Можливо, у зв'язку з тим, що тільки-но прочитав: якщо хтось когось убив на війні, чи є то злочин, за який мусить нести кару, чи це просто так вимагала доля? Таке Франкове тлумачення небезпеки напевно не залежало від того, що йому бракувало клепки, як дехто вважав, або, ще менше залежали від якихось суїцидальних намірів, а радше було результатом фундаментально ґрунтовних філософських роздумів.

Тюдор вже замовив каву і почав її пити, коли до нього підійшов Ретель.

– Вибачте, професоре... якщо я вам не заважатиму, чи не могли б ми трошки поговорити?

– Ну звісно ж! Прошу, сідай, Серафіне! Чогось вип'єш?

– Ні, дякую, я ненадовго! – відповів Ретель, сідаючи. – Багато разів хотів вас спитати про дещо в часи війни... Знаєте, про що думаю... Про те, як ви виходили на прогулянки саме в той час, коли на місто хмарами падали гранати. Я й сам тоді не занадто берігся; мчав на всібіч, від Срджа¹² до Порпореле¹³. Але я був військовим і то було моїм обов'язком. А вас нічого не змушувало наражатися на таку небезпеку. Виглядає так, наче вам було все одно, чи ви загинете, чи виживете. Ви менше береглися тут, ніж ми на бойових позиціях. Чи ви були наперед згодні з усім, що вам приготувала доля, чи ви сподівались, що до вас вона буде з деяких причин прихильною?

– Доля не буває до когось прихильною чи ні. Мова не йде про якісь сподівання чи віру в це. То була звичайна пророхована річ. Пам'ятаєш, якийсь час люди активно обговорювали теорію про те, де можна бути впевненим, а де ні, куди граната може впасти, а куди не може ніяк? І докази вони ґрунтували на всіх можливих законах фізики та балістики. А потім би граната впала і вбила когось

там, де, за тією теорією, ніколи не мала б впасти. Люди на виходить із сховища, щоб вдома щось взяти, їй треба зробити лише два-три кроки від одних дверей до інших, і вже коли залишається один крок, бам! Снаряд вибухає поряд із нею і розриває її на шматочки. Чи люди, що сидять, причаївшись у підвалі, а граната залітає туди крізь єдиний маленький отвір, що забезпечував їх повітрям і світлом. Коли я зібрав такі випадки загибелі та інші, що безперервно розповідали люди, то виявилось, що виходить десь 50/50. І що тоді? Найкраще поводитися так: звикнути. Бо є однакова вірогідність отримати щось або втратити.

– Однак мусите визнати, що за законом ймовірності... у визначених ситуаціях існує більший чи менший відсоток випадковості ... Ось, скажімо, у нас мирний час, чи не набагато безпечніше сидіти тут, ніж прогулюватись Страдуном?

– Що значить безпечніше? Є або безпечно, або ні; немає більш чи менш безпечно! А цілковитої безпеки ти, любий мій, ніколи ніде не знайдеш. Ось, бачиш стару будівлю? Почнеться, скажімо, зараз землетрус, згори на нас впаде якийсь кам'яний блок та й поховає під собою. Або психічно нестійка людина зовсім з'їде з глузду, візьме рушницю, вилізе на дзвіницю і почне без будь-якої причини брати на приціл перехожих на Страдуні й убивати їх одне за одним. Про нещастя, які можуть статись під час дорожнього руху, і говорити не будемо. То де ж ти бачиш ту безпеку?

– Знаю, тільки... . То є все мирні випадки... .

– А що було під час війни? Закон?

– Може, я вас не зовсім правильно зрозумів, коли ви на лекції читали нам про стоїків. Гадав, що ви й самі вірите в долю. А ви, насправді, все зводите до випадку.

– Дорогий мій Серафіне, *всі речі в світі йдуть так, як мають іти, а будеш ти називати їх долею чи низкою*

випадків, залежить від того, з якого боку це розглядати. У філософії то давня суперечка, яка ніколи не була й навряд чи буде завершена. Скажімо, на війні якоїсь миті хтось загине. Лежиш ти, наприклад, у рові чи канаві, з ворожого боку хтось жбурляє гранату, вона падає поряд з тобою, і все – тебе більше немає. То це доля чи випадок? Зовні виглядає так, що то відбулося саме тому, бо ти не знав про свою загибель, якщо в той час опинишся в тому місці. А якби лише ти міг це передбачити, явився б де-інде, і замість тебе загинув би хтось інший, або не загинув взагалі. Далі. Випадок! Якби не сталось так, як сталося, все могло б скластися інакше. Проте, подивімось на події з іншого боку: той, хто жбурнув гранату, кинув її, бо йому це хтось наказав зробити, а тому ще хтось віддав наказ, і так усе далі й далі. І всі вони це наказували, бо мусили, і тому що це війна. Та й тут навколо тебе існує тисяча інших причин, з яких ти мусиш лишатися там, де опинився, а не в якомусь іншому місці. Так відбувається тому, що так мусило статися і не могло статись інакше, нічого іншого, окрім того, що сталось.

– Так, саме так... Чи ви читали цю статтю в «Опсерваторі» про події, які відбулися у Пакраці на початку 1993 року? – запитав Ретель, показуючи на газету.

– Лиш проглянув. Поверхово. Що тебе там так зацікавило?

– Як би ви те витлумачили? Чи те, що керувало Дудою, є лише випадком, – поодиноким, якого можна було уникнути, чи щось таке, що неминуче мало статися? Просто... це, здається, чимось схожим на перст долі.

– Ет, найлегше це: всю відповідальність покласти на долю, щоб заспокоїти совість. Але доля, милий мій, йде своєю течією і не ділить речі та ампула між людьми, як режисер-постановник у театрі. Проте, коли трапляється так, що когось хоче забрати до себе смерть,

і це відбувається; той, хто цьому слугував знаряддям, не може бути ніким іншим, аніж убивцею; хоч ми називали б це перстом долі чи поодиноким випадком.

– Погоджуюсь, професоре, але подивімося на цю ситуацію з іншого боку: у чому насправді провина Дуди? Згідно з тим, що тут написано, він був у Пакраці зайдою і не міг знати, хто ким є серед місцевих; тож не міг скласти списку чи реєстру.

– Список йому хтось дав разом з наказом, і він вчинив так, як від нього вимагалось. Власне, він був звичайною ланкою ланцюга, кінець якого невідомо хто і не знати як далеко тримає у руках та керує ним, смикаючи у потрібному напрямку. Можливо, це хтось із панівної верхівки.

– А може бути й так, що той, хто тримає в руках першу ланку ланцюга, те вчинив не з власної волі. Тоді був важкий момент. Йшла війна, ворог підходив до міста, а та десятка, якщо й не була п'ятою колоною, то теоретично могла нею стати щомиті. Цілком певен, що за своєю національністю та переконаннями вони аж ніяк не могли бути на боці захисників. Зрештою, а як би вдалося Дуді не виконати наказу і які є докази, що він робив те з власної волі? Може, якби він засумнівався в розпорядженні, мусив би приєднатись до людей зі списку. Ту десятку не ліквідував ні Дуда, ні хтось конкретний, з ім'ям і прізвищем, – їм просто долею судилося так загинути.

– Іноді віра в долю слугує як відмовка, коли людина не робить того, що мусить робити. Візьми, наприклад, Сенеку! Найвідоміший зі стоїків. Гострий розум! Щедра душа! Але ніде, в жодному його трактаті чи творі, не йдеться про те, що Нерон вчинив з християнами, хоча Сенека – як його міністр – просто мусив те знати. Про найменший протест проти нелюдських дій Нерона – шкода говорити. Може, він потайки, щоб ніхто не знав, засуджував і відчував відразу? Глибоко в тому сумніваюсь. Мабуть, він був

впевнений, що з християнами відбулося те, що їм призначила доля. До того ж, й самі християни в жертві своїм життям вбачали ідеал, до якого треба прагнути, і що страшнішою була смерть, то вони були щасливіші. На арену, де на них чигала смерть, вони йшли співаючи. Сенека, мабуть, сам себе переконав, що Нерон чинить все так, як їм долею судилося, а може, навіть іноді брав на себе роль виконавця Божої волі. Навіщо та в ім'я чого я почав би тепер його засуджувати? Не здивуюсь, що він як міністр навіть і сам потрохи допомагав імператорові в його діяннях.

– А що ж йому лишалось у такий час?

– Ти справді гадаєш, що він не мав ніякої альтернативи?

– А якщо те справді судилось страдникам долею? Я згоден тут з ним. До речі, за стоїками, долі треба підкорюватися; так, принаймні, ви нас вчили. Отож, треба дотримуватися того, що сам проповідуєш.

Тюдор на те нічого не відповів, лише вкрай уважно подивився на Ретеля, наче його щось зацікавило.

– І? – запитав Ретель. – Що ви на це скажете, професоре?

– Нічого. На це справді не маю що сказати.

– Вибачте, професоре, що завадив вам! – мовив Ретель трохи присоромлено, бо не був впевненим, чи схвалює його Тюдор чи ні, а потім підвівся. – Дякую за розмову! Було дуже пізнавально.

Тоді швидко відійшов, забувши «Опсерватор», який залишився лежати на столі розгорнутий на тій сторінці, де описувалася пакрацька історія. Тюдор взяв газету, ще раз уважно прочитав статтю, а потім довго вдивлявся у фотографію Дуди.

Розділ 2

Професор Тюдор справді вважав, що життям керує доля, але не в той спосіб, як думав Ретель. Як глибокий знавець філософії професор добре знав, що питання: чи це якась подія долею передбачена, чи це лише воля випадку, – не вирішити. Так само, як і питання, чи є те, що ми чинимо, результатом нашої доброї волі, чи і вчинки, і бажання керуються чимось ззовні. І саме тому (хоча він і знав про те, що відповіді нема) безупинно про те запитував. Якщо коротко, то була певна категорія людей, схильних до ризику (азартних гравців), які спокушали долю. Вони заводили себе в ситуації, які були непередбачуваними щодо завершення, без огляду на те, наскільки вони були небезпечними, лише щоб побачити, чи ситуація закінчиться так, як мусить бути за всіма законами логіки, чи скінчиться так, як ніхто живий не може цього передбачити. І ту пристрасть йому подарувала не філософія, а те, що змолоду він полюбляв азартні ігри, особливо покер, у якому найбільше може виявитись взаємозв'язок між логічним оцінюванням подій і непередбачуваним результатом.

Ще під час навчання він став членом товариства своїх університетських колег, які, за їхніми ж словами, до всіх іспитів готувалися за картярським столом. Тоді то була звичайна простодушна забава і причина, щоб

замість вивчення нудних предметів, згаяти час за чимось приємним. Коли ніхто з них не мав грошей, вони грали у традиційні далматинські ігри: брішкул¹⁴, трешет¹⁴, тріумф, в яких гроші відігравали суто символічну роль, тож і внески були незначні, лише щоб була якась мотивація грати. Згодом те заняття настільки їх захопило, що вони зовсім закинули навчання. Замість того, щоб використовувати цю забаву як щось відволікальне від основних занять, вони щораз більше часу підпорядковували їй, і виконували свої зобов'язання, лише в тій мірі, яка б не перешкождала їхньому картярству. Домовлений картярський сеанс мусив відбутися, незважаючи на заняття, іспити, семінари, навіть смерть когось з родини.

Карт стосувалась ще одна цікава й дивна річ. Поняття «отримати, здобути» та «втратити» набуває зовсім іншого значення і у спорті, і в деяких настільних іграх, наприклад, у шахах. У всіх інших найважливіше – це перемогти або встановити рекорд, тому дуже часто й самого результату достатньо, щоб гравець одержав задоволення. Проте, як і завжди в картах, поряд з умінням, тою якістю, від якої залежить результат гри і фортуна, є людське марнославство, яке теж відіграє важливу роль. Як відомо, картярі, незважаючи на рівень майстерності та вмінь, не розподіляються за категоріями, на відміну від шахістів чи боксерів, і навіть не говоритимемо про те, що в картярстві не можна встановити рекорд чи досягнення, як, наприклад, в атлетиці. Тут перемога та поразка вимірюються іншими мірилами. Якщо тут, наприклад, хтось скаже: «Перемогли їх із рахунком 10:0» і буде незадоволений цим, то хтось матиме повне право на те відповісти: «Боги подарували вам диявольську фортуна». Але прибуток і програш вимірюються у матеріальних цінностях, тож коли хтось каже: «Ми зробили їхні гаманці легшими на стільки-то й стільки-то динарів», то це вже звучить респектабельно, особливо

якщо це «полегшування» супроводжувалось високими ставками чи великими сумами. Так з часом жага до гри зростає, поки людина не стає залежною, як у випадку з наркоманією чи алкоголізмом, готовою за один вечір розтринькати все своє майно, навіть якщо у всьому іншому, у своєму повсякденному житті, вона хазяйновита, ощадлива або навіть жадібна.

Ось таким залежним, на кшталт якогось наркомана, був і Франко Тюдор. Після того, як він закінчив навчання та почав заробляти, то здобув можливість задовольняти свою жагу до картярства настільки, наскільки бажало його серце. Тут, у Дубровнику, він знайшов товариство, яке не грало в наївні домашні ігри, а грало в преферанс та покер, у які грати без грошових ставок було як спати в ліжку з пластмасовою лялькою замість законної дружини. На початку йому так йшла карта і він регулярно закінчував партії зі значними великими виграшами, що він почав себе вважати улюбленцем долі, а картярство – способом систематичного заробітку. Однак, якоїсь миті несподівано щось змінилось, й удача від нього відвернулася. Він почав безперервно програвати, і дуже швидко статки його настільки збідніли, що він більше не міг продовжувати гру. Деякий час товариство терпляче ставилось до цього й мирилось з його грою в борг, але оскільки той борг постійно зростав, а він ніяк не рахувався та не гасив його, Тюдора поставили перед вибором: або піти з ігрового будинку з тавром сорому на лобі, або знайти ще якесь джерело прибутку, яке допоможе йому розрахуватись з боргами і дасть йому змогу повернутись за картярський стіл. Бо в картярів завжди так: якщо хтось не поверне своїх боргів, більше ніхто з ним не сяде грати, ба навіть більше: не сміє з'являтися поряд із картярським столом, наче вигнанець роду чи племені. А втрата своїх картярських прав для нього була рівнозначна втраті половини життя.

Кінець безкоштовного уривку.
Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію книги.